అట్టడుగు

౧

నేను స్వతహాగా బంధుప్రియుణ్ణి కాను గాని ఏడెనిమిదేళ్ళు బంధువులందరికీ ఎడమైపోయి, దేశం కాని దేశంలో ఉండటంమూలాన కొంత బంధుప్రేమ నాలో కూడుకుంది. అందుచేత రాములు రాసిన ఉత్తరం చేతికందగానే ఎంతో ఆత్రంగా చించి చదవసాగాను.

పన్నెండు పేజీల ఉత్తరం రాశాడు రాములు. ఆ కాగితాల బొత్తి చూడగానే నాకు నవ్వొచ్చింది. రాములు మారలేదు. ఒకప్పుడు వాడూ నేనూ చాట భారతాలంత ఉత్తరాలు రాసుకునేవాళ్ళం. ఏం రాసేవాళ్ళమో నాకిప్పుడేమీ తెలీదు. కాని ఆ రోజుల్లో ఆ ఉత్తరాలు మాకిచ్చిన ఆనందం ఏ సాహిత్యమూ ఇచ్చేది కాదు. అయితే నాకు పెద్ద ఉత్తరాలు రాసే శక్తి ఏనాడో పోయింది. స్థలవాతావరణాలు మారగానే నేనూ మారిపోయినాను. ఉన్నచోటే ఉండటంవల్ల రాములు మారలేదు. నేను కాస్త ప్రోత్సాహమిస్తే వాడు ఇవాళకూడా వారానికో పన్నెండు పేజీల ఉత్తరం రాసి పారెయ్యగలడు.

మనిషి తన అహంకారంకొద్దీ తన స్వయిచ్ఛకు లేని ఆధిక్యం అంటగటుకుంటాడు. మానవచరిత్రా, మానవసంస్థలూ, మానవ ధర్మచట్టాలు 'కూడా మానవుడికి లేని శక్తుల్ని అంటగట్టుతున్నాయేమో, తప్పులు చెయ్యటానికీ, ఒప్పులు చెయ్యటానికీ, సంఘాన్ని చరిత్రనీ మార్చటానికీ వ్యక్తులు మనం ఊహించేటంత సమర్థులు కారేమో. మానవ సామాజికశక్తుల్ని నేను శంకించటంలేదు. ఆ శక్తులే లేకపోతే ఇంతగా నాగరికతా సంస్కారాలు పెరగవు. కాని వ్యక్తుల్ని చూసినప్పుడు, వాళ్ళకీ వాతావరణాన్నిబట్టి మారే ఇతర ప్రాణులకే పెద్ద వ్యత్యాసం కనబడదు. చీడపట్టి చెడిపోయే చెట్లనీ, ఎరువు బాగా వేస్తే భాగాపండే పొలాలనీ, ఆహారం చూడగానే తోక ఆడించే కుక్కల్నీ అర్థం చేసుకున్నట్టుగా మనం "తప్పుడు" పనులూ, "మంచి"

పనులూ చేసే మనుషుల్ని అర్థంచేసుకోమనిపిస్తుంది. కన్నం వెయ్యటమూ, వెయ్యకపోవటమూ నిర్ణయించుకునే అధికారం దొంగకీ, యుద్ధరంగంలో చావటమూ, చావకపోవటమూ నిర్ణయించుకునేశక్తి సైనికుడికీ ఉన్నట్టు మనం నటిస్తాం. ఈ నటనమీదే మన సాంఘికవిశ్వాసాలూ, నైతిక ధార్మిక విశ్వాసాలూ ఆధారపడ్డట్టు కనిపిస్తుంది. అన్ని నియమాలూ గాలికి వొదిలేసి అరాచకంగా బతకాలనికూడా నా అభిప్రాయంకాదు. నే నడిగేదల్లా ఏమిటంటే, మనం మనుషుల్ని మార్చటానికి చేసే ప్రయత్నంలోనూ, వ్యయంలోనూ సగానికి సగమైనా వాతావరణాన్ని మార్చటానికి ఎందుకు చేయమూ అని; ఎవరన్నా వాతావరణాన్ని మార్చటానికి ప్రయత్నం సాగిస్తే వాళ్ళ దేశద్రోహులనో సంఘద్రోహులనో రుజువుచెయ్యటానికి ఎందుకు ప్రయత్నిస్తామూ అని.

౨

రాములు ఉత్తరం ఆత్రంగా చదవసాగాను. ఒక్కొక్క పంక్తి చదువుతున్నకొద్దీ నా ఉత్సాహం నీరు కారిపోసాగింది. అంత ఉత్తరంలోనూ ఒక్క మంచి వార్త ఉన్నట్టు నా బుద్ధికి తోచలేదు. కాని రాములు ఆవార్త అన్నీ మామూలు వార్తల్లాగే రాశాడు.

మా బంధువులు అంతా తలా ఒకదారీ అయినారు. యుద్ధం మూలంగా కొందరు చాలాదూరం వెళ్ళారు. వాళ్ళందరికన్నా దూరం వెళ్ళిన నన్ను గురించి నాకు జాలికలగలేదు. కాని వాళ్ళనిగురించి చాలా జాలేసింది. కొందరికి పిల్లలు పోయినారు. కొందరికి మొగుళ్ళూ, పెళ్ళాలూ పోయినారు. కొందరు ఆస్తులమ్ముకున్నారు. కొందరికి పెళ్ళిళ్ళయినై. మరికొందరు కాపురాలకి వెళ్ళారు. చాలామందికి ఇద్దరు ముగ్గురేసి పిల్లలుకూడా కలిగారు. ఎందుచేతో ఈ వార్తలుకూడా నాకు దుర్వార్తలల్లేనే తోచినై.

నేను ఇట్లా ఇవతలికి వచ్చేయ్యాగానే మా బంధువుల జీవితమంతా నానారభసా అయినట్టూ, నేను అక్కడే ఉన్నట్టయితే ఇవేవీ జరగనట్టూ నాకు అనిపించింది. అసలు రహస్యమేమంటే, ప్రత్యక్షంగా జరిగే ఏ మార్పైనా సహించి మనసు సరిపెట్టుకోవచ్చు, కాని పరోక్షంగా జరిగే మార్పులు

గురించి మనసు సమాధానపరచుకోవటం చాలా కష్టం. అందుచేతనే మరో దేశంలో జరిగే విప్లవాలూ, మరోవర్గంవాళ్ళు చేసే విప్లవాలూ మనని ఆందోళన పెడతై.

3

నిరుత్సాహంగా రాములు ఉత్తరం చదువుకుపోసాగాను. అకస్మాత్తుగా నా కళ్ళు నమ్మలేని విషయాలు ఉత్తరంలో కనిపించినై, వాటిని ఒకంతట నాబుద్ధి అవగాహన చేసుకోలేకపోయింది. ఆ నాలుగు పంక్తులే అరడజనుసార్లయినా చదివి ఉంటాను—ఇంకోసారి చదివితే అక్షరాలు మారిపోతాయనే ఆశతో, నేను తప్పుచదువుతున్నానేమో అనే భ్రమలో, అందులో ఉన్న విషయంగురించి నా తల ఆలోచించకుండా కాస్సేపయినా వాయిదా వేసుకునే ప్రయత్నంలో.

కాని ఏం లాభం? ఆ అక్షరాలు మారవు, నేను సరిగానే చదివానని అరడజనుసార్లు రుజువయింది. గణపతి బిచ్చమెత్తుకున్నాడనే విషయాన్ని గురించి ఆలోచించటం అయిదునిమిషాలు వాయిదా వేశాను; ఇంకెంతసేపు వాయిదా వెయ్యను?

అయినా ఇంత ఘోరవార్తను గురించి అనుకునేటందుకు మాత్రం ఏముంది? నేను ఈ దూరదేశంలో ముష్టెత్తి బతుకుతున్నానంటే గణపతి ఏమనుకుంటాడు నేను ఊహించలేనా? ఇంకా అదేనయం. ఇక్కడ నేను ముష్టెత్తినా నన్నడిగేవాడుండడు, వాడు పాపం, పుట్టి పెరిగినచోట మానం వొదిలేసుకుని ముష్టి ఎట్లా ఎత్తుతున్నాడు! ముష్టెత్తటానికి వెనక ఎంత వంశాచారం ఉండాలి? ఎంత స్వానుభవం వుండాలి? అదంతా గణపతి కెక్కణ్ణుంచి వస్తుంది? గడవక వాడు ముష్టెత్తినా మిగిలిన మా బంధువులు వాళ్ళెట్లా ముష్టి ఎత్తనిస్తున్నారు?

నాకు అకస్మాత్తుగా రాములమీద పట్టరాని ఆగ్రహం వచ్చింది. రాము లేంచేస్తున్నాడు?

ఎవరుగానీ హేయమైన సంఘటనలు నిర్లిప్తులై ఎట్లాచూస్తారో నాకు తెలీదు. మనం చూస్తూఉండగా ఎవరన్నా ఎట్లా తిండికిమాడి చస్తారు? జీవి

తాన్ని గమనించటమే చాతనయి దాన్ని మార్చటం ఏమాత్రము చాతకానట్టు ప్రవర్తించేవాళ్ళని నేను సహించలేను. "ఇవాళ కలకత్తా వీధుల్లో ఇంతమంది తిండిలేక చనిపోయినారు" అని ఏవిలేఖరిగాని ఏ పత్రికకైన వార్త పంపినట్టు చదివగానే నా రక్తం ఉడికిపోయేది. ఈ విలేఖరి అందులో ఒకడికైనా తిండి ఎందుకు పెట్టలేకపోయినాడు? ఈ విషయం టెలిగ్రామిచ్చే డబ్బుతో ఒక్కడికైనా ఇంత గంజినీళ్ళు పొయ్యటానికి సాధ్యంకాదా?

అయినా పొరపాటు నాదేనేమో. ప్రపంచంనిండా వార్తా విలేఖరు లున్నారు. తాము మార్చగల సంఘటలను సహితం వాళ్ళు పత్రికలకు పంపిస్తారు. సంఘటనలని మార్చటం నేననుకున్నంత సులభం కాదేమో.

రాములు తినటానికింత కలవాడు. గణపతికి వా అంత దగ్గిర చుట్టం కూడానూ. "గణపతీ, వాడి భార్యా, పిల్లలూ మాడుతుంటే మా యింటో తెచ్చిపెట్టాను. మా అందరికీ సరిపడే తిండి లేకపోవటంచేత అందరమూ ఒక పూటే తిండి తిని మరోపూట పస్తుంటున్నాము." అని రాములు రాస్తే నాకా వార్త సవ్యంగా తోచిఉండేది. పోనీ అంతదాకావద్దు. "గణపతికి నేను నెల కొక పది పంపుతున్నాను." అని రాము లెందుకు రాయలేదు నాకర్థంకాలేదు

ఈ మాట నాకు తోచగానే ఉత్తరంమడిచి జేబులోపెట్టి గణపతిపేర ఇరవై రూపాయలు మనియార్డరు చేశాను.

౪

ఆఫీసులో ఇరవై రోజుల శలవూ, బాంకులో రెండువందల రూపాయలూ పేరుకుని ఉన్నై. అవి రెండూ ఖర్చుచేసి మావాళ్ళందర్నీ చూసిరావాలని కోరిక పుట్టింది.

బయల్దేరాను.

బంధువుల్ని ఒక్కొక్కరిని చూడటం ఆనందంగానే ఉన్నది. కాని ఒక్కొక్కఇంటా ఒక్కొక్క రోజూ, పూటా గడపి వెళ్ళిపోవటం వట్టి వంచనగా కనబడింది. వాళ్ళ జీవితంలో భాగం పంచుకొనటంలోనే నిజమైన బంధుప్రేమ ఉందిగాని ఇట్లా కొన్నిఏళ్ళకొకసారి కనిపించి మర్యాదచేయించుకుని దాటిపోవటంలో నిజమైన తృప్తి ఏమాత్రమూ లేదు.

కావలిసే నేను వీళ్ళందరితోనూ ఇంకా కొంతకాలం గడపగలను కాని రాముల్నీ గణపతినీ ఎప్పుడు చూద్దామాఅని అదుర్దాగా ఉంది.

గణపతిని గురించి ఆలోచించాను. వాడు ఎందునా కాకుండా చెడ్డాడు. వాళ్ళనాన్న బతికిఉండగా బాగానే సంపాదించాడు. అంతకంటె బాగా ఖర్చు పెట్టాడు. ఆ రోజుల్లో ఆయనకు అక్కర్లేనిదిలేదు. మరి మావూళ్ళో కాంగ్రెసు ఉద్యమం సహం ఆయన నెత్తిమీదగానే పోయింది. గణపతి స్కూలులో చదువుకుంటుంటే మానిపించి మా వూళ్ళో పెట్టిన జాతీయ విద్యాలయంలో వాడిచేత నవారు నేయించాడు. ఇంటోకూడా రాటాలుపెట్టి నూలు తీయించాడు. జాతీయ విద్యాలయం మూలబడి ఆ జాగాలో ఒక పిండిమర, ఒక వడ్రంగపు కార్ఖానా ఏర్పడ్డాక గణపతికి అమరకోశమూ, శబ్దమంజరీ, పంచ కావ్యాలూ చెప్పించాడు.

ఆయన చచ్చిపోగానే గణపతి సంసారం బయటపడింది. ఆయన కొని పెట్టిన రెండు వందల యాభై గజాల నివేశనస్థలంలో ఆయన మిగిల్చిపోయిన రెండు వందలతో మిగిలినదాంతో ఒక చిన్న కుటీరం వేసుకున్నారు. గణపతి తల్లి తన మెడలోఉన్న నాలుగుసొమ్ములూ అమ్మింది. దాంతో కాలక్షేపం ఆరంభించారు.

గణపతి ఎట్లాగైనా నెలకో పది రూపాయలు సంపాదింతామని చాలా ప్రయత్నంచేశాడు. కోమటి గుమాస్తాగిరీ చేశాడు, ప్లీడరు వాలంటీరుగా పని చేశాడు. ఎవరికో పిల్లలికి సంస్కృతముకూడా చెప్పాడు. ఒక నెల సంపాదిస్తే మరొకనెల ఏమీ ఉండేదికాదు. ఆఖరుకు వాడిసమస్య ఒక విధంగా పరిష్కారమయింది. గణపతి తాత తమ్ముడొకాయన చచ్చిపోగా ఆయన ఆస్తిలో నాలుగెకరాలువచ్చింది. అది గణపతి జీవితంలో పెద్ద పరిణామం. ఆ రోజుల్లోనే నేను దేశంవిడచి వెళ్ళాను.

మా బంధువు లందరిలోకి జీవిత యథార్థ్యాన్ని గుర్తించిన వాడు ఆరోజుల్లో గణపతి ఒక్కడే. మా మాదిరిగా ఇంగ్లీషు చదువు చదివి కృత్రిమ సంస్కారం సంపాదించకపోవడమువల్లనో ఏమో, గణపతి డబ్బు తత్వము, సంఘతత్వమూ బాగా కనుక్కున్నాడు.

"వీ డెప్పుడో కమ్యూనిష్టుల్లో చేరిపోతాడురా" అని మేం నవ్వుకునే వాళ్లం.

అటువంటివాడు ముష్టి ఎత్తుకునే స్థితికి వచ్చాడంటే యీపాటికి కమ్యూనిష్టు అయ్యే ఉంటాడనుకున్నాను. 1937 లో కాంగ్రెసు ప్రభుత్వం రాగానే గణపతి నలుగురు పెద్దల్ని చూశాడు. వాళ్ళు చాలా మంచిగానే మాట్లాడారు. కాని వాడికేమీ చెయ్యలేకపోయినారు. కాంగ్రెసువాడైనంత మాత్రాన ఏం లాభం ? గణపతి తండ్రి రాజకీయవేత్త కాడు. పైగా బతికి లేడు. కాంగ్రెసు నిజమైన రాజకీయల్లో దిగగానే రాజకీయవేత్తలు కాని కాంగ్రెసువాళ్ళంతా అడుక్కు దిగిపోయినారు. గణపతి అట్ట అడుక్కే జారిపోయినాడు, పాపం.

*

నేను మొదట రాములు దగ్గిరికే వెళ్ళాను. తీరా ఊళ్ళోకి వచ్చినాక నేరుగా గణపతి దగ్గిరికి వెళ్ళటానికి గుండె చాలలేదు.

నన్ను చూడగానే రాములు ప్రాణం లేచివచ్చినట్టు మాట్లాడాడు. వాడి ఉత్సాహంలో నేను సహంకూడా చూపలేక పోయినాను.

సాధ్యమైనంత పెందలాడే గణపతి మాట ఎత్తాను.

"గణపతికేంరా ? పైలా పచ్చీసుగా ఉంది వాడి పని", అన్నాడు రాములు.

రాములు అట్లా ఎట్లా మాట్లాడగలిగాడో నాకర్థం కాలేదు. వాడేనా మారలేదని నేను అనుకున్నాను ? ఎంత పొరపాటు !

"అడుక్కుతినటం నీకు వేళాకోళంగా ఉందా?" అన్నాను.

రాములు ఇంతఊహం చేసుకున్నాడు. పశ్చాత్తాప మనుకున్నాను. నా మాటకు చిన్నబుచ్చుకున్నాడని నాకు తెలియలేదు.

"అడుక్కుతినని దెవరులే," అన్నాడు వాడు అసందర్భంగా.

ఎందుకో నాకు రాములు దగ్గిర ఇక గణపతిని గురించి మాట్లాడ బుద్ధి కాలేదు. గణపతిని అడుక్కుతిన నిచ్చిన తప్పు తనమీదకూడా అంతో ఇంతో ఉందని గుర్తించటం ఇష్టంలేక, రాములు గణపతి పని పైలా పచ్చీ

సుగా ఉందనీ, అందరూ అడుక్కుతినేవాళ్ళేననీ తన అంతరాత్మను సమాధానపరచుకుంటున్నాడు కాబోలనుకున్నాను.

కాస్సేపు అదీ ఇదీ మాట్లాడి నేను గణపతి ఇంటికి బయలు దేరుతూ రాముణ్ని వస్తావా అని అడిగాను, వాడు బయల్దేర డనుకున్నానుగాని నా అంచనా తప్పింది.

ఇద్దరమూ కలిసి గణపతి ఇంటికి బయల్దేరాం.

గణపతి ఇంట్లో లేడు. వాడి తల్లి పదిమందికి సరిపడే వంకాయలూ, తోటకూరా, పచ్చిమెరపకాయలూ, తియ్యకందగడ్డా చుట్టూ పెట్టుకుని కూరలు తరుగుతున్నది. తద్దినమో ఏమో అనుకున్నాను.

"ఏమమ్మా, అత్తయ్యా ఎట్లా ఉన్నావు?" అన్నాను.

"ఎప్పు డొచ్చావురా? రా, కూచో, ఎట్లా ఉన్నాం? ఇట్లాగే ఉన్నాం. గణపతి బియ్యం తేబోయినాడు. ఇప్పుడే వస్తాడు" అన్నది గణపతి తల్లి.

"గణపతి ఏదన్నా ఉద్యోగం సంపాదించ లేక పోయినాడా?" అన్నాను.

"ఆఁ, ఏం ఉద్యోగాలు? ఏం వస్తుంది ఉద్యోగాలుచేస్తే? నువు చూడరాదూ? అక్కడెక్కడో ఉండి ఏం సంపాదిస్తున్నావు?"

చూస్తుండగానే గణపతి తల్లి అన్ని కూరలు తరిగి కోడల్ని పిలిచింది. గణపతి పెళ్ళాం దొడ్లోనించి లోపలికివచ్చి కూరలు తీసుకుని వంట యింట్లోకి పోయింది.

గణపతి భార్య బాగా వొళ్ళుచేసింది. ఆవిడ పట్టు చీర కట్టుకుని ఉండటం గమనించాను.

ఈ ఇంట్లో నే నూహించిన వాతావరణం లేదు. ఎందుచేతా? నా కర్థం కాలేదు.

బయట అడుగుల చప్పుడయింది. గణపతి వస్తున్నాడేమో అని వాకిట్లో తొంగిచూశాను. గణపతి కాదు, ఎవరో నడివయస్సు మనిషి, "పిన్నీ? రెండు రూపాయల బియ్యం ఇప్పించమ్మా?" అంటూ వచ్చింది.

"అయ్యో, పాపం బియ్యం లేవే ? "అన్నది గణపతి తల్లి.

"ఇదుగోనమ్మా డబ్బూ" అంటూ ఆ వచ్చిన మనిషి నిష్ఠూరంగా అన్నది.

"కిందటిసారి పట్టుకెళ్లిన దానికో?" అన్నది గణపతి తల్లి.

"రేపిస్తాలే."

గణపతి తల్లి రెండు రూపాయలూ తీసుకుని లోపలికివెళ్ళి, కాస్సేపు బియ్యం చప్పుడుచేసి, ఒక చేటలో కాసిని బియ్యం పోసుకుని వచ్చింది.

"ఏమిటివీ?" అన్నది బియ్యంకోసం వచ్చిన మనిషి దాష్టీకంగా.

"చెప్పలా, లేవనీ. రూపాయి పుణ్యాన, తీసుకుపో."

"అవ్వ ! ఇవి రూపాయివా ?"

గణపతి తల్లిమారుమాట లేకుండా చేట తీసుకుని లోపలికి పోతున్నది.

"తే, తే ! ఏంచేస్తాం" అంటూ ఆ మనిషి బియ్యం ఒళ్ళో పోసుకు పోయింది.

ఏ వీరేశలింగంగారి ప్రహసనమో చూస్తున్నట్టుగా ఉంది నాకు,

మా గణపతి తల్లికిమాత్రం ఇదంతా పరిపాటేగామాలు. ఆవిడ ఏమీ జరుగనట్టు రాములుతో, "అయితే రాములూ, ఆ పదిహేను రూపాయలూ పట్టుకుపోయినవాడు మళ్ళీ అయిపులేడే ?" అన్నది.

"వాడెక్కడికి పోతాడులే. వస్తాడు" అన్నాడు రాములు.

ఒక్కసారి వాడి చూపులూ నా చూపులూ కలిసినై, నేనే మొహం తప్పుకున్నాను.

కాస్సేపటికి గణపతి వచ్చాడు. వాణ్ణి నేను గుర్తించలేదు. పైన చొక్కాలేదు. మొహాన ఇంత కుంకం బొట్టు, మెళ్ళో రుద్రాక్షలు, పిలకలో ఒక చిన్న నందివర్ధనపువ్వు. మనిషి అతి విచిత్రంగా మారాడు, వాడి చంకలో జోలి బరువుగా ఉంది, ఒక్క ఊపు ఊపి గిరుక్కునతిప్పి రెండు చేతులతోనూ కింద దింపాడు. జోలెలోనుంచి ఒక బూడిద గుమ్మడికాయ తీశాడు.

"గుమ్మడికాయ తెచ్చాను, వొడియాలు పెట్టండరా," అన్నాడు గణపతి, ఆ తరవాత నా కేసితిరిగి, "ఎప్పుడొచ్చావ్?" అన్నాడు.

"ఇప్పుడే" అన్నాను.

"ఏమే, ఇది లోపలికి పట్టుకెళ్ళు ?...కులాసా?" అన్నాడు మళ్ళీ.

"ఉన్నానిట్లా!" అన్నాను.

"వెంకట్రామయ్యగారు రామాయణం చెప్పమంటున్నారే, అమ్మా" అన్నాడు గణపతి.

గణపతి తల్లి మొహం వికసించింది.

"అట్లాగా? ఆయన, పాపం, పిసినిగొట్టు వెధవ కాడు. ఆ లక్షిమీ కాంతం ఉన్నాడే, వాడినోట పుండుపడ, వాడి పేరుచెబితేనే నాకు మండి పోతుంది—" అని ఆవిడ మెటికలు విరవసాగింది.

రాములు నవ్వుతూ, "లక్ష్మీకాంతం డబ్బివ్వలేదురా, గణపతీ?" అన్నాడు.

"ఇచ్చాడులే, బాకీ తీర్చినట్టు అణాపైసల్తో సహా." అన్నాడు గణపతి మొహం మటమట లాడించి.

"అది కాదు, రాములూ, నెలరోజులు పురాణం చెప్పించుకున్న వెధవా,చివరరోజునన్నా ఇంత భోజనం పెట్టి, పట్టు తాపితాలు కాకపోతే మానె, ధోవతుల చాపన్నా పెట్టడూ ? పురాణం చెప్పినచోట ఇంత సమారాధన చేసుకోకపోతే నెత్తి అడవదూ? ఆరునెల్లలో చూడు, వాడికొంప కూలకపోతే" అంటూ గణపతి తల్లి శాపించింది.

గణపతి నాతో ఇక మాట్లాడేటట్టు కనబడలేదు. కనీసం నేను పంపిన డబ్బుమాటన్నా ఎత్తుతాడేమో అనుకుంటున్నాను. అదేమీలేదు. వాడు నేరుగా దొడ్లోకిపోయి కాళ్ళుచేతులు కడుక్కుని, తడి అంగోస్త్రం చుట్టుకొని వంట ఇంట్లోకిపోయి, మడిబట్ట ధరించి దేవతార్చనలో కూర్చుని కళ్ళుమూశాడు.

"పోదాం, రాములూ?" అన్నాను.

"మా యింట్లో భోంచెయ్యవా?" అన్నది గణపతితల్లి.

"వెళ్ళి లోపుగా వస్తాలే," అన్నాను.

౬

"ముష్టెత్తుకొని గణపతి తగ్గాడనుకుంటున్నావు. వాడిలెక్కలో చాలా పైకివచ్చాడు.

ఇప్పుడు వాడికి డబ్బున్నవాళ్ళ ప్రాపకం ఉంది. ఇన్నాళ్లూ వాణ్ణి ఉపేక్షించిన కాంగ్రెసువాళ్లు వాణ్ణిప్పుడు చేరదీశారు. ఈ వూళ్లో కొత్త ధనికవర్గం ఏర్పడింది —దొంగవ్యాపారస్తులు, పరిమిట్ల వాళ్ళూనూ, వాళ్ళంతా మనవాడికి పోషకులు, నువ్వూ నేనూ వాడికిప్పుడొక మనుషులమల్లే కనిపించం. వాడిప్పుడు బియ్యం అమ్మి, డబ్బు వడ్డీలకిచ్చి, డబ్బున్నవాళ్లని పొగడీ చక్కగా జరుపుకుంటున్నాడు. భాగ్యవంతుల పెళ్లాలు వాడి భార్యకి తాము విడిచేసిన ఖరీదైన చీరె లిస్తారు. ఆవిడ కళ్ళకద్దుకుని స్వీకరిస్తుంది. నువ్వూ, నేనూ ఉద్యోగాలు చేస్తున్నామని గణపతి మననిచూసి జాలిపడుతాడు. లోపల ఏవగించుకుంటాడు కూడా. మనకన్న డబ్బుండి, మనకు ఉద్యోగాలివ్వగలవాళ్ళు మనకన్న పెద్దతరగతివాళ్ళమని మనం ఒప్పుకోం. వాడు ఒప్పుకుంటాడు. వాళ్ళతో సమంగా తనకు సాంఘిక, రాజకీయ హక్కులు కావాలని వాడు కోరడు. వాడు పురాణం చెబుతుంటే వినాలి. అందులో కూలి జనాన్నీ, సోషలిస్టు అనీ, కమ్యూనిస్టులనీ వాడు తిట్టటం వినితీరాలి. నువ్విదివరలో రాజకీయ పురాణాలు విని ఉండవు. ఫరవాలేదు, గణపతి తరించాడు," అన్నాడు రాములు.

"అవును, నిలువుగా తరించాడు. అట్టడుగు తాకాడు." అన్నాను.